

3. Закон Республики Казахстан «О международном арбитраже» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1052495#sub_id=320000.
4. Japan Code of Civil Procedure (Act No. 109 of June 26, 1996, as last amended in 2006) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=214953.
5. Code of Civil Procedure, Book III, Title IV – Portugal // International Portal of the University of Alicante on Intellectual Property and Information Society [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uaipit.com/files/documentos/0000004940_Portugal_Arbitraje_Codigo_Proc_Civil.pdf.
6. Code de procédure civile. Livre IV: L'arbitrage. Titre II : L'arbitrage international (Modifié par Décret n°2011-48 du 13 janvier 2011 – art. 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.legifrance.gouv.fr>.
7. Brahim Latrech. Enforcement of an Arbitration Awards in Tunisia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cabinetavocat-bl.com/userfiles/Enforcement%20of%20an%20arbitration%20Awards%20in%20Tunisia.pdf>.
8. Crenguta Leaua. Romania. Arbitration Guide. – June 2013. – IBA Arbitration Committee. – 25 p.
9. Andrew MacCuish. Enforcing Foreign Court Judgements in the United Arab Emirates – Article 27 February 2015 // Kennedys Legal Advice in Black and White [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kennedyslaw.com/article/difc/>.
10. Excerpt of the Qatari Code of Civil and Commercial Procedure – Chapter Thirteen: Arbitration [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newyorkconvention.org/11165/web/files/document/2/1/21109.pdf>.
11. Code of Civil Procedure as promulgated on 5 December 2005, last amended by Article 1 of the Act dated 10 October 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html.
12. Zivilprozessordnung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.jusline.at/Zivilprozessordnung_\(ZPO\).html](https://www.jusline.at/Zivilprozessordnung_(ZPO).html).
13. Maxi Scherer. The Public Policy Exception under Article V(2)(b) – Methodological Approaches Country Report Austria. 20 October 2014. – 10 p.
14. The Swedish Arbitration Act (SFS 1999:116) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://swedisharbitration.se/wp-content/uploads/2011/09/The-Swedish-Arbitration-Act.pdf>.
15. Civil Procedure Law of the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/cn/cn029en.pdf>.
16. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
17. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 р. № 4002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.

УДК 347.919+347.61/.64

РОЗГЛЯД СУДОМ СПРАВ ПРО НАДАННЯ ПРАВА НА ШЛЮБ PROCEEDINGS IN A CASE OF GRANTING OF THE RIGHT TO MARRY

Чурпіта Г.В.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ*

У науковій статті досліджується процесуальний порядок розгляду судом справ про надання права на шлюб. Визначається склад осіб, які беруть участь у таких справах, предмет доказування, зміст рішення суду. У підсумку зазначається, що у такий спосіб суд здійснює захист сімейних прав та інтересів шляхом зміни шлюбного правовідношення.

Ключові слова: надання права на шлюб, шлюб, окреме провадження, розгляд судом справ, неповнолітня особа, заявник, інші зацікавлені особи.

В научной статье исследуется процессуальный порядок рассмотрения судом дел о предоставлении права на брак. Определяется состав лиц, участвующих в таких делах, предмет доказывания, содержание решения суда. В итоге отмечается, что таким образом суд осуществляет защиту семейных прав и интересов путем изменения брачного правоотношения.

Ключевые слова: предоставление права на брак, брак, особое производство, рассмотрение судом дел, несовершеннолетнее лицо, заявитель, другие заинтересованные лица.

The scientific article is devoted to the procedural order of proceedings in a case of granting of the right to marry. It is determined the composition of the persons involved in such cases, the subject of the proof, content of the court's decision. As a result, it is noted that in this way the court protects family rights and interests by changing marital relationship.

Key words: right to marry, marriage, special proceeding, hearing cases in the court, minor, applicant, other interested persons.

Постановка проблеми. Надання права на шлюб – порівняно нова категорія в сімейному праві України. Кодекс про шлюб та сім'ю (далі – КпШС) України УРСР 1969 р. дещо інакше регулював такі

правовідносини і передбачав можливість «зниження шлюбного віку» у виняткових випадках не більш як на один рік. Проте можливість зниження шлюбного віку суперечила суті відповідної правової категорії.

З цього приводу відомий фахівець у галузі сімейного права З.В. Ромовська свого часу зауважила: «Шлюбний вік – це стала, а не змінна правова категорія, яку можна було б пристосувати до конкретної життєвої ситуації. Тому «зниження» шлюбного віку є неможливим» [1, с. 50].

З огляду на це, в Сімейному кодексі (далі – СК) України було «виправлено» таку необачність під час використання законодавчих термінів і закріплено конструкцію «надання права на шлюб». Навіть Пленум Верховного Суду України у п. 2 своєї Постанови від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» (далі – Постанова ПВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11) підкреслив, що суд надає право на шлюб, а не знижує шлюбний вік.

Варто звернути увагу і на те, що у ч. 2 ст. 16 КпШС УРСР 1969 р. визначалася підвідомчість справ про зниження шлюбного віку державним адміністраціям, а також виконавчим комітетам місцевих рад. Як зазначає М.М. Ясинок, таке адміністрування зазначених питань, з одного боку, супроводжувалося зловживаннями посадових осіб, а з другого – вирішувало специфічне питання шлюбно-сімейних відносин у формально-наглядному порядку [2, с. 506].

У сучасному сімейному та цивільному процесуальному законодавстві України встановлено, що вирішення питання про надання права на шлюб належить до виключної цивільної юрисдикції суду. Водночас, згідно із ч. 3 ст. 234 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, відповідні справи розглядаються в порядку окремого провадження.

Стан опрацювання. Процесуальні особливості розгляду справ окремого провадження неодноразово були предметом наукових розвідок вчених-процесуалістів. Відповідну проблематику досліджували такі науковці: Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, Л.Є. Гузь, К.В. Гусарова, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Л.А. Кондратьєва, Г.О. Світлична, В.І. Тертишников, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан. Водночас зазначені процесуалісти розглядали здебільшого процесуальний механізм розгляду в порядку окремого провадження справ щодо визначення цивільно-правового статусу фізичної особи. Справи, які виникають із сімейних правовідносин, й до нині залишаються поза увагою представників правничої громадськості.

Мета статті. Можна стверджувати, що дослідження процесуальних особливостей розгляду судом справ про надання права на шлюб у контексті новітнього цивільного процесуального та сімейного законодавства є актуальним та перспективним напрямом наукового пошуку і становитиме мету цієї наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Зазначена категорія справ, що виникають із сімейних правовідносин, є особливою: законодавець хоча і виокремлює справи про надання права на шлюб у переліку справ

окремого провадження, спеціального процесуального механізму їх розгляду цивільне процесуальне законодавство України не передбачає. А отже, особливість правового регулювання процесуальної форми розгляду справ про надання права на шлюб полягає в поєднанні в одне ціле процесуальних вкраплень у нормах сімейного права, загального порядку розгляду справ окремого провадження та застосування загальних положень ЦПК України [3, с. 91].

Відповідно до ч. 1 ст. 109 ЦПК України, заява про надання права на шлюб особі, яка досягла шістнадцяти років (ч. 2 ст. 23 СК України), подається до суду за правилами загальної територіальної підсудності – за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем перебування заявника.

Разом із тим правила альтернативної територіальної підсудності доцільно застосовувати під час подання до суду заяв про надання права на шлюб, якщо шлюбного віку не досягли обидві особи, які мають намір зареєструвати шлюб [4, с. 4], про надання права на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним (ч. 4 ст. 26 СК України). Такі заяви можуть бути подані до суду за зареєстрованим у встановленому порядку місцем проживання або місцем перебування одного із заявників.

Щодо осіб, які беруть участь у таких справах, аналіз відповідних положень СК України дає підстави стверджувати: заявниками у справі про надання права на шлюб можуть бути: а) у випадку подання заяви на підставі ч. 2 ст. 23 СК України – особа, яка досягла шістнадцяти років; б) у випадку подання заяви на підставі ч. 4 ст. 26 СК України – рідна дитина усиновлювача та усиновлена ним дитина; діти, які були усиновлені усиновлювачем. Варто акцентувати на тому, що характерною особливістю процесуальної форми цієї категорії цивільних справ окремого провадження є множинність осіб, які виступають у цивільному процесуальному статусі заявника, адже право на шлюб має бути надано кожному з майбутнього подружжя. Також у таких справах заявниками не обов'язково будуть неповнолітні особи, оскільки право на шлюб в означеному випадку мають отримувати в судовому порядку і повнолітні особи.

Відповідно до п. 2 Постанови ПВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11 як зацікавлені особи до участі у справі про надання права на шлюб неповнолітній особі залучаються:

а) один або обоє батьків (усиновлювачів) неповнолітньої особи чи її піклувальник. Варто наголосити, що, з огляду на положення СК України, згода цих осіб щодо надання заявникові права на шлюб не вимагається, хоча їх думка має бути врахована судом під час розгляду справи по суті;

б) особа, з якою передбачається реєстрація шлюбу. Необхідність залучення до участі в справі такої особи в юридичній літературі обґрунтовується тим, що предметом розгляду в суді має бути не доціль-

ність надання заявнику абстрактного права на шлюб, унаслідок якого він отримає право одружитися з ким забажає, а доцільність надання неповнолітньому права на шлюб із конкретною особою [5, с. 535]. Крім того, без присутності у судовому засіданні цієї особи важко буде встановити, що укладення шлюбу відповідає інтересам заявника [6, с. 586]. Такий висновок підтверджується і подальшими роз'ясненнями Верховного Суду України, який зазначив, що резолютивна частина рішення обов'язково має містити прізвище, ім'я та по батькові особи, право на шлюб з якою надається судом (п. 2 Постанови ПВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11);

в) інші зацікавлені особи. У судовій практиці як такі розглядаються органи опіки та піклування.

У справах про надання права на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним, як зацікавлені особи можуть бути залучені один із батьків (якщо усиновлювачем є чоловік (дружина) матері (батька) дитини чи особа, яка проживає з матір'ю (батьком) дитини однією сім'єю), усиновлювач (усиновлювачі) та інші особи [7, с. 48–49].

Участь у справах про надання права на шлюб органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, не є обов'язковою. Відповідні органи та особи можуть брати участь у таких справах у формах та на підставах, визначених ст. 45 ЦПК України.

Цивільне процесуальне законодавство України не містить обмежень і щодо здійснення представництва під час розгляду цієї категорії цивільних справ, хоча в юридичній літературі була висловлена протилежна думка. Окремі правники вважають, що не можна залучати законних представників під час вирішення питання про надання права на шлюб, зважаючи на те, що у сімейних правовідносинах неповнолітні, відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦПК України, ч. 1 ст. 18 СК України, мають достатню цивільну процесуальну дієздатність для самостійної участі у розгляді цієї справи [5, с. 534]. Договірне представництво не може застосовуватися, зважаючи на те, що вступ у шлюб є дією, яка не може бути вчинена через представника. З цього можна зробити висновок, що і заява про надання права на шлюб не може бути подана через представника» [8, с. 552].

Вирішуючи це питання, необхідно звернути увагу на те, що наведена позиція стосується лише справ щодо надання права на шлюб неповнолітній особі. А отже, науковці, вочевидь, не заперечують можливості участі представників в інших справах про надання права на шлюб. По-друге, подібна позиція у будь-якому разі є помилковою. Відповідно до ч. 2 ст. 29 ЦПК України, суд може залучити до участі в справах, що виникають з відносин, в яких неповнолітні особи особисто беруть участь, законного представника неповнолітньої особи. Адже вона не завжди може повною мірою оцінити ситуацію, що склалася під час розгляду цивільної справи, в якій неповнолітня особа бере участь. Тому суду і надано право залучати до участі у відповідних справах законних

представників заради допомоги у захисті інтересів неповнолітніх осіб. Однак залучення до справи законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена, залежить виключно від розсуду суду [9, с. 65].

Щодо договірного представництва принагідно зауважимо, що варто розрізняти подання заяви про надання права на шлюб і реєстрацію шлюбу. Дійсно, згідно зі ст. 34 СК України, присутність нареченого і нареченої в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається. Хоча за наявності поважних причин законодавець дозволяє подавати заяву про реєстрацію шлюбу через представника (ч. 3 ст. 28 СК України). У ч. 1 ст. 38 ЦПК України (яка, зокрема, міститься в розділі I «Загальні положення»), а тому поширюється на всі види і стадії цивільного судочинства, якщо інше прямо не передбачено у законі) встановлюється єдиний виняток щодо можливості участі у цивільній справі через представника – заявники і зацікавлені особи не можуть брати участь через представника тільки у справах про усиновлення. У ч. 1 ст. 223 СК України окремо наголошується на неприпустимості подання заяви про усиновлення через представника.

Можна підсумувати, що законодавець не забороняє ані заявникам, ані зацікавленим особам брати участь у справах про надання права на шлюб через представника. Припустимим у таких справах є як законне, так і договірне представництво.

Крім складу осіб, які беруть участь у справах про надання права на шлюб, ще одним елементом цивільної процесуальної форми, який зазнав матеріально-правового регулювання, є зміст відповідної заяви, в якій мають бути зазначені: а) обставини, які підтверджують, що укладення шлюбу відповідає інтересам неповнолітньої особи. Хоча така вимога встановлена у законі тільки щодо надання права на шлюб неповнолітній особі на підставі ч. 2 ст. 23 СК України, вбачається, що під час вирішення питання про надання права на шлюб на підставі ч. 4 ст. 26 СК України суд також має керуватися інтересами заявників; б) відомості про особу, з якою заявник має намір зареєструвати шлюб (її прізвище, ім'я та по батькові). Це пояснюється тим, що право на шлюб надається судом тільки щодо конкретної особи з урахуванням усіх обставин справи. Якщо з цією особою шлюб не буде зареєстровано, заради укладення шлюбу з іншою особою заявникові необхідно повторно звертатися до суду з метою отримання відповідного права.

Предмет доказування у справах про надання права на шлюб підлягає диференціації залежно від того, хто виступає заявником у таких справах. Так, якщо з відповідною заявою до суду звернулися рідна дитина усиновлювача та усиновлена ним дитина або діти, які були усиновлені усиновлювачем (ч. 4 ст. 26 СК України), предмет доказування формують такі обставини: а) факт наявності в усиновлювача рідної дитини; б) факт усиновлення (однієї дитини або кількох дітей); в) у випадку, якщо із заявою про надання

права на шлюб звернулися діти, які були усиновлені усиновлювачем, – відсутність між усиновленими дітьми такого ступеню кровного зв'язку, що унеможливило укладення шлюбу відповідно до СК України; г) відповідність надання права на шлюб інтересам заявника (заявників). Якщо заявником у справах про надання права на шлюб виступає неповнолітня особа, яка досягла шістнадцяти років, до предмета доказування входять: а) факт досягнення заявником (заявниками) встановленого законом віку – шістнадцяти років; б) відповідність надання права на шлюб інтересам заявника (заявників).

Варто зазначити, що ані сімейне, ані цивільне процесуальне законодавство України не передбачає навіть приблизного переліку обставин, які має врахувати суд, визначаючи відповідність надання права на шлюб інтересам заявника (заявників). Зазвичай, у судовій практиці ними вважаються вагітність, народження дитини, перебування у фактичних шлюбних відносинах тощо [10].

Водночас обов'язок доказування факту відповідності надання права на шлюб інтересам заявника (заявників) покладається на нього (них). На цьому наполягає і Пленум Верховного Суду України, який у своїй Постанові ПВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11 зазначає: оскільки розгляд справи провадиться в межах заявлених вимог і на підставі поданих доказів, суди, згідно зі ст. 119 ЦПК України, мають вимагати від осіб, які подали заяву, повного викладення обставин, що ними обґрунтовуються дані вимоги, й посилання на засоби їх доказування (п. 4).

Варто звернути увагу і на те, що відповідно до п. 2 Постанови ПВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11 заперечення батьків (підкувальників) щодо надання права на шлюб не може бути підставою для відмови у задоволенні заяви, якщо судом буде встановлена відповідність надання такого права інтересам заявника (заявників), оскільки головним критерієм для задоволення заяви про надання права на шлюб є встановлення судом факту відповідності такого права інтересам заяв-

ника. Як правильно наголошує Ю.В. Білоусов, думка батьків (усиновлювачів, піклувальників) щодо доцільності надання їх дитині (підопічному) права на шлюб може лише сприяти встановленню дійсних обставин справи, з'ясуванню відповідності надання цього права інтересам неповнолітньої особи [5, с. 535].

Викладені вище міркування дають підстави стверджувати, що, вирішуючи питання про надання права на шлюб неповнолітній особі, суд має виходити виключно з інтересів останньої і за результатом судового розгляду може надати право на шлюб заявникові (заявникам), а також відмовити у наданні відповідного права. Відмова суду у задоволенні заяви про надання права на шлюб не перешкоджає повторному зверненню з відповідною заявою до суду у разі зміни обставин (подання заяви про надання права на шлюб з іншою особою, обґрунтування відповідності надання права на шлюб іншими підставами тощо).

Право на шлюб виникає з моменту набрання рішенням суду законної сили. З метою укладення шлюбу відповідне судове рішення, поряд із заявою про реєстрацію шлюбу, має бути подане до органу ДРАЦСу. Хоча, звичайно, наявність рішення суду про надання права на шлюб не зобов'язує особу подавати заяву про реєстрацію шлюбу і навіть у разі її подання – реєструвати шлюб. Адже не можна забувати про обов'язкову умову здійснення права на шлюб – його добровільність (ч. 1 ст. 51 Конституції України, ч. 1 ст. 24 СК України).

Висновки. Дослідження основних елементів процесуальної форми розгляду судом справ про надання права на шлюб дає змогу дійти висновку про те, що під час розгляду справ про надання права на шлюб суд здійснює захист сімейних прав та інтересів шляхом зміни правовідношення, об'єктом якої є суб'єктний склад останнього: право на шлюб виникає у новій категорії фізичних осіб – неповнолітніх, які досягли шістнадцяти років, рідної дитини усиновлювача та усиновленої ним дитини, дітей, які були усиновлені усиновлювачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар : зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2008 р. / З.В. Ромовська. – Вид. 3-тє, переробл. і допов. – К. : Правова єдність, 2009. – 428 с.
2. Цивільний процес України : [підруч.] / [Білоусов Ю.В., Богдан Й.Г., Гетманцев О.В. та ін.] ; за заг. ред. М.М. Ясинка. – К. : Алерта, 2014. – 744 с.
3. Ясинок М.М. Особливості судового розгляду справ щодо надання неповнолітнім особам права на шлюб / М.М. Ясинок // Університетські наукові записки. – 2008. – № 3 (27). – С. 90–93.
4. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.О. Німак. – К., 2012. – 20 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков В.І. та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Атіка, 2010. – 896 с.
6. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2009. – 760 с.
7. Бичкова С.С. Право на шлюб в Україні (у контексті статті 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) / С.С. Бичкова // Європейська конвенція з прав людини та судочинство в Україні : зб. наук. пр. / За ред. В.І. Бобрика. – К. : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 44–54.
8. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Григорівська. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Х. : Фактор, 2010. – 800 с.
9. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : [моногр.] / С.С. Бичкова. – К. : Атіка, 2011. – 420 с.
10. Рішення Здолбунівського районного суду Рівненської області від 14 лютого 2014 р. у справі № 562/181/14-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37802801>.